

## Примусове виконання судових рішень в Україні: питання методології

*У статті висвітлюються питання методології дослідження проблем у сфері примусового виконання судових рішень в Україні.*

**Ключові слова:** методологія, методи, примусове виконання судового рішення.

І.Г. Француз

аспірант,

ВУЗ «Університет економіки і права «КРОК»

## Принудительное исполнение судебных решений в Украине: вопросы методологии

*В статье освещаются вопросы методологии исследования проблем в сфере принудительного исполнения судебных решений в Украине.*

**Ключевые слова:** методология, методы, принудительное исполнение судебного решения.

I. Francuz

graduate student

«KROK» University

## Forced execution of court decisions in Ukraine: methodology issues

*The article deals with the issues of methodology for investigating problems in the field of enforcement of court decisions in Ukraine.*

**Key words:** methodology, methods, enforcing a court decision

### Постановка проблеми

Наукове дослідження будь-якої проблематики державно-правової дійсності потребує визначення методологічного потенціалу здійснення відповідного наукового пізнання. Тобто необхідно встановити особливості методології наукового пізнання, яка має забезпечити всесторонність, об'єктивність та результативність здійснення самого наукового дослідження.

Необхідність у методологічному забезпеченні наукових досліджень виникає,

якщо є проблема (теоретична, практична), але невідомо, як її вирішувати. З огляду на зазначене наукове вивчення примусовості виконання судових рішень як однієї із внутрішніх функцій держави в Україні потребує визначення особливостей і функціональних можливостей принципів наукового пізнання, методологічних підходів, методів дослідження, а також прогнозування тих наукових наслідків, які можуть бути досягнуті завдяки застосуванню тих або тих підходів або методів наукового

пізнання, на яких має бути засноване безпосередньо саме дослідження.

### ***Аналіз останніх досліджень і публікацій***

Внесок у дослідження інституту примусового виконання судових рішень зробили фахівці у сфері теорії та історії держави і права, конституційного права, адміністративного права та процесу, цивільного права й процесу, кримінального права та процесу, державного управління.

Відправними при цьому стали напрацювання С. С. Алексєєва, В. В. Волинця, М. В. Вітрука, В. В. Копейчикова, О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко, А. М. Колодія, І. Д. Мудрака, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакуна та ін. Тим не менш, більшість аспектів примусового виконання судового рішення, особливо в умовах реформування їх суб'єкта, потребують більш предметного науково зваженого теоретико-правового аналізу феномену примусовості взагалі і примусового виконання судових рішень зокрема як соціально-необхідної функції держави в Україні.

### ***Не вирішені раніше частини загальної проблеми***

Примусове виконання судового рішення як важлива складова державного механізму судового захисту прав та свобод особи є однією із найбільш актуальних теоретичних та практичних проблем сучасної юридичної науки. Комплексність та багатоаспектність проблеми, яка досліджується у статті, потребує особливо зваженої методології дослідження як регулятивного чинника визначення примусовості, як атрибутивної державної функції та її специфіки як судового рішення.

### ***Формулювання цілей статті***

Метою статті є аналіз методологічних підходів до проблематики примусового виконання судових рішень.

### ***Виклад основного матеріалу дослідження***

На сьогодні в науці методологія трактується по-різному. Так, методологія в за-

гальнонауковому плані характеризується як особливе явище, яке: – по-перше, являє собою сукупність методів дослідження, що можуть та мають бути застосовані в процесі здійснення самого дослідження [1, с. 26-29]; – по-друге, характеризується як категорія, що визначає взаємодію методів дослідження, характеризує той зв'язок, який існує між методами та який має забезпечити комплексне їх поєднання в процесі здійснення самого дослідження й обґрунтувати доцільність застосування тих або тих методів, окремо один від одного або в їх поєднанні [2, с. 18-20]; – по-третє, забезпечує єдині підходи до вивчення предмету дослідження, не допускаючи розпорошеності наукового пізнання, гарантуючи можливість вивчення конкретних питань, які стосуються чітко визначених аспектів предмету наукового пізнання. Як наслідок, результати наукового дослідження мають цілісний характер і характеризуються єдністю наукової інформації [3, с. 30]; – по-четверте, забезпечує відповідність як процесу пізнання, так і результатів наукового пізнання критерію науковості, тобто характеризує процес і результат наукового пізнання як такі, що мають характер наукового осмислення існуючої наукової інформації або одержання нових знань про предмет дослідження [4, с. 15]; – по-п'яте, характеризує загалом зміст наукової діяльності як такої, що має багатоаспектний характер, здійснюється в межах чітко визначених етапів, забезпечуючи послідовність здійснення наукового дослідження, його організованість та націленість на досягнення наукових результатів у вигляді приросту нових знань [5, с. 109]; – по-шосте, забезпечує визначення сутності державно-правових категорій і характеризує їх призначення в суспільстві, тим самим має суспільно корисний характер. Вказане надає змогу визначити методологію як таку, що забезпечує розуміння сутнісних особливостей досліджуваних явищ або процесів, на яких засновується саме наукове знання [6, с. 20].

Таким чином, методологія юридичної науки являє собою складне і багатопланове

ве утворення, яким охоплюються: 1) проблеми структури наукового знання взагалі і наукових правових теорій особливо; 2) закони виникнення, функціонування і зміни наукових правових теорій; 3) понятійно-категоріальний апарат; 4) система методів юридичної науки (методики і процедури дослідницької діяльності), являє собою сукупність певних принципів, логічних прийомів, спеціальних методів пізнання окремих матеріальних та процесуальних явищ, зумовлених її філософським і соціальним змістом.

Загальнофілософська методологія як концептуальний підхід наукового дослідження ґрунтується на загальнофілософських законах і критеріях та, разом із тим, визначає загальну стратегію дослідження й інтерпретацію його результатів. Зокрема, без таких філософських категорій, як частина і ціле, необхідне й випадкове, реальне і можливе, причина та наслідок важко уявити конкретно-наукові дослідження.

Методологія наукових досліджень є важливою умовою, без якої є неможливим пізнання будь-яких державно-правових явищ і процесів. Сьогодні ми можемо говорити про те, що будь-яке дослідження матиме об'єктивний та результативний характер винятково за умови визначення, конкретизації та прогнозування тих можливих наукових наслідків, які охоплюються і здійснюються за допомогою відповідного методологічного потенціалу, який вироблений як юридичними, так і суспільними науками та законами будь-якого світоглядного сприйняття явищ реальності.

Окрім того, методологія надає можливість: – виокремити й вивчити закономірності досліджуваних явищ та процесів, встановити особливості їх зародження, розвитку, вдосконалення і функціонування; – зібрати й дослідити факти, які складають предмет наукового інтересу і на яких буде ґрунтуватися саме дослідження, узагальнити ознаки, що в сукупності являють собою загальні закономірності досліджуваних явищ та процесів.

Безумовно, важливе значення в межах методології дослідження займають питання практики, які мають бути враховані в процесі дослідження конкретного явища або мають характеризувати специфіку практичного прояву відповідних явищ або процесів, що в подальшому стосуватиметься безпосередньо практичної характеристики результатів, одержаних за допомогою використання конкретного набору методологічних прийомів та методів наукового пізнання. Загалом, методологія забезпечує також переосмислення теоретичних ідей та положень, досліджує державу й право не лише як наукові категорії, але й як реально існуючі, які походять від суспільства й націлені на регулювання суспільних відносин.

Основоположною метою методології є вивчення та застосування підходів, методів, принципів тощо, за допомогою яких можна здобути нові знання (теоретичний рівень) та практично змінити дійсність (емпіричний рівень). Змістовне розуміння методології виходить з того, що у ній реалізується інструментальна, пошукова функція [7, с. 26].

Методологія дослідження інституту примусового виконання судових рішень, як і методологія будь-якого правового інституту, являє собою багатопланове утворення, що складається з різних елементів і рівнів.

У правовій доктрині є розповсюдженою наукова позиція, що для забезпечення методологічної дисципліни дослідження доцільно дотримуватися трьох загальнометодологічних постулатів. Перший: об'єктивна зумовленість обраних методів дослідження його предметом. Так, предмет дослідження (певна грань, аспект) проблематики примусового виконання судових рішень зумовлює дослідницький метод, його прийнятність і межі застосування. Другий: спроможність дослідницького методу наближати до соціальної сутності явищ, що вивчаються, зокрема, феномен примусовості. Неодмінним показником прийнятності, евристичності певного концептуального підходу та до-

слідницького методу є їх спроможність наближувати, призводити до розкриття соціальної сутності явища, що вивчається. Третій: необхідність встановлення єдиної істини щодо примусового виконання судових рішень, вірогідність якої можна довести, перевірити за допомогою об'єктивних критеріїв [8, с. 52; 9, с. 16].

Для дослідження теоретико-правових аспектів примусового виконання судових рішень в Україні, закономірностей становлення і розвитку суб'єктів примусового виконання судових рішень на українських землях, у радянський період, у роки незалежності України, а також здійснення порівняльного аналізу діяльності з примусового виконання судових рішень в Україні та окремих зарубіжних країнах з метою узагальнення зарубіжного досвіду в сфері примусового виконання судових рішень та можливостей його використання в Україні – необхідно використовувати специфічні методи, прийоми, засоби, які дозволяють більш глибоко дослідити це соціально-правове явище: вивчити, проаналізувати та виробити прогнози для його вдосконалення та подальшого розвитку.

У науці розрізняється декілька рівнів методології.

Так, до структури методології дослідження феномену примусового виконання судових рішень доцільно включити три рівні: 1) загальнофілософські підходи; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи.

Наукове дослідження ґрунтується на методологічному плюралізмі, що дає змогу більш повно та всебічно розглянути предмет дослідження – теоретико-правовий аналіз феномену примусовості взагалі й примусового виконання судових рішень зокрема як соціально-необхідної функції держави.

Загальнофілософські підходи є сутнісною основою будь-якого методологічного пізнання, формують світоглядні підходи до процесів пізнання та трансформації реальності.

Загальнонауковий рівень методології дослідження надає можливість здійснити

загальний аналіз досліджуваного явища, формує основу теоретичної і практичної діяльності. Загальнонаукова методологія використовується в усіх або переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого раніше понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається [10, с. 59].

Спеціальні методи пізнання дозволяють конкретизувати проблему з погляду певної науки, сформулювати принципи і виділити методи дослідження, характерні для певної наукової сфери.

Вищезазначені методологічні підходи та методи відіграють важливе теоретичне та практичне значення для дослідження феномену примусового виконання судових рішень.

Розуміти світ у процесі його зміни і розвитку допомагає діалектика. Діалектика – це спосіб мислення, за якого різні явища, предмети розглядаються у їх взаємозв'язку, у взаємодії протилежних сил, тенденцій, у процесі зміни, розвитку.

Зокрема, діалектичний метод наукового пізнання дає можливість розкрити юридичну природу феноменів примусовості та добровільності, їх взаємодію у судовій практиці, діалектику теорії та змісту правозастосування.

У ході дослідження теоретико-правових аспектів примусового виконання судових рішень застосовано загально-логічні методи аналізу (поділу предмета дослідження на частини) та синтезу (складання цих частин в одне ціле).

Неможливо вивчити поточний стан правових відносин, простежити варіанти їх майбутнього розвитку без дослідження історичних витоків даного правового явища. Отже, закономірності становлення та розвитку органів примусового виконання судових рішень в Україні досліджуються за допомогою методу історичного аналізу.

За допомогою історичного методу простежується розвиток наукових теорій, починаючи з перших досліджень взаємодії

суду та органів виконання рішень судових органів, розробок представників загальної теорії права, праць з теорії цивільного процесуального права, адміністративного права.

Вивчення генези правового регулювання суб'єктів примусового виконання судових рішень в Україні у контексті особливостей державно-правового розвитку на українських землях показало доцільність розподілу цього процесу на декілька історичних етапів.

Герменевтичний метод дозволяє розкрити зміст основоположних понять, пов'язаних з примусовим виконанням судових рішень, завдяки тлумаченню нормативних актів, доктринальних праць, дослідити еволюцію розвитку даного інституту завдяки інтерпретації правових пам'яток тощо.

За допомогою методу аналізу поєднуються різноманітні погляди науковців стосовно сутності виконавчого провадження. В подальшому використовуючи вже метод синтезу, формується нова позиція, адже до осягнення сутності виконавчого провадження слід підходити, враховуючи одночасно його місце в юридичному процесі та місце у системі права.

Методи емпіричного та теоретичного пізнання дозволяють зробити висновки про місце та роль феномену примусовості як важливого параметру діяльності органів з примусового виконання судових рішень.

Окрім згаданих вище загальнонаукових методів наукового пізнання, використані й спеціально-юридичні методи, зокрема: техніко-юридичний, порівняльно-правовий, формально-догматичний, метод правових аксіом, які розкривають специфіку, особливості примусових заходів, їх необхідність, суть та обов'язковість у правозастосуванні.

Зокрема, застосування порівняльно-правового методу надає «можливість вивчити форми і процес формування правових інститутів, які розвиваються паралельно і, судячи з усього, за своїми внутрішніми законами.

Ці закони ще належить визначити, потім виявити шляхом детального зіставлення відмінностей, ступеня їх схожості і тим самим зміцнити віру в існування єдиного для всіх почуття справедливості» [11, с. 10–11].

Отже, порівняльно-правовий метод припускає зіставлення юридичних понять, явищ і процесів та виявлення між ними схожостей і відмінностей [12, с. 26].

Цей метод використовувався під час аналізу правових засад діяльності з примусового виконання судових рішень в Україні та окремих зарубіжних країнах з різними моделями організації процесу примусового виконання судових рішень, а також – норми чинного законодавства України та законодавства радянського періоду.

Використання формально-логічного (догматичного) методу здійснюється для вивчення та пояснення самого права в різних його проявах. Використання цього методу дозволило нам окреслити коло обставин, які сприяли формуванню інституту примусовості щодо виконання судових рішень, а також виокремити етапи його розвитку.

Під час застосування методу правових аксіом на основі вихідних положень загальної теорії права досліджуються правосуб'єктність суб'єктів примусового виконання судових рішень.

### **Висновки**

Аналіз методології дослідження примусового виконання судових рішень свідчить, по-перше, про актуальність питання функціональної належності діяльності держави, зокрема, в її примусовому спрямуванні; по-друге, у потребі актуалізації діяльності суб'єктів забезпечення реалізації примусового виконання судових рішень; по-третє, вибору та застосування методологічного чинника, завдяки якому різноаспектне багатство досліджуваного явища може бути представлено в синтезовано-інтегрованому вигляді як нове конструктивне знання.

**Література**

1. Марченко М. Н. Общая теория государства и права. Академический курс / М. Марченко. – Т.1. – М., 1998. – 432 с.
2. Черданцев А. Ф. Теория государства и права / А. Черданцев. – М.: Юрайт, 2000. – 422 с.
3. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: курс лекцій / А. Машков. – К. : Четверта хвиля, 2008. – 464 с.
4. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навчально-методичний посібник / Л. А. Луць. – К.: Атіка, 2010. – 412 с.
5. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М.: Аватар, 2000. – 560 с.
6. Марченко О. Ю. Правовая герменевтика как методологическая основа толкования юридических текстов / О. Марченко // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 35. – С. 18-22.
7. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посібник / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський [та ін.] ; за ред. М. П. Орзіха. — К. : Юрінком Інтер, 2011. – 272 с.
8. Бігун В. С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення : монографія / В. Бігун. – К. : [б. в.], 2011. – 303 с.
9. Філософія права: проблеми та підходи : навч. посібник / За заг. ред. П. М. Рабіновича. – Л. : Юридичний факультет ЛНУ ім. І. Франка, 2005. —290 с.
10. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
11. Цвайгерт К., Коптц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. / [пер. с нем. Ю. М. Юмашева]. Москва : Междунар. отношения, 2000. – Т. 1 : Основы. – 480 с.
12. Боровська І. А. Захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля у порядку цивільного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / І. Боровська. – К., 2015. – 225 с.